

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2663-4619/79/151-157>

Tamara Valeh qızı Süleymanova
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)
magistrant
tamarasuleymanova96@gmail.com

BANK FƏALİYYƏTİNİN EFFEKTİVLİK GÖSTƏRİCİLƏRİ

Xülasə

Bank sektoru hər bir ölkənin iqtisadiyyatında mühüm rol oynayır. Kommersiya bankları müasir pul iqtisadiyyatının ayrılmaz hissəsidir. Bank fəaliyyətinin inkişafı və səmərəliliyinin artırılması bütövlükdə dövlət iqtisadiyyatının inkişafının əsaslarından biridir. Kommersiya banklarının aydın və düzgün fəaliyyəti həm bank sisteminin, həm də bütün iqtisadiyyatın fəaliyyətinin səmərəliliyini müəyyən edir. Azərbaycan Respublikasının maliyyə bazarının inkişafı maliyyə alətlərinin növlərinin çoxalması, bank sektoruna xarici bankların və investorların gəlməsi, bankların daha çox pul vəsaitləri əldə etməsi ilə nəticələnmişdir.

Açar sözlər: bank effektivliyi, kapital üzrə gəlirliliyi, aktivlər üzrə gəlirlilik, xalis faiz marjası, maliyyə əmsalları

Tamara Valeh Suleymanova

Efficiency indicators of banking activity

Abstract

The banking sector plays an important role in the economy of any country. Commercial banks are an integral part of the modern monetary economy. Development and increase of efficiency of banking activity is one of the bases of development of the state economy as a whole. Clear and correct operation of commercial banks determines the efficiency of both the banking system and the economy as a whole. The development of the financial market of the Republic of Azerbaijan has resulted in an increase in the number of types of financial instruments, the arrival of foreign banks and investors in the banking sector, and the acquisition of more funds by banks.

Key words: banking efficiency, return on capital, return on assets, net interest margin, financial ratios

Giriş

Bazar iqtisadiyyat şəraitində mühüm əhəmiyyətə malik maliyyə institutlarından biri də banklardır.

Bank əmanətləri qəbul edən, bu əmanətləri müxtəlif kredit əməliyyatlarında səmərəli şəkildə istifadə etməyə çalışan və ya əsas fəaliyyəti mütəmadi olaraq kredit almaq və ya borc vermək olan bir iqtisadi qurumdur.

Müasir dövrdə banklar iqtisadiyyatın mühüm və iri sektoruna çevrilsə də bank sisteminin əsas vəzifəsi real sektorun inkişafına və əhali rifahının yaxşılaşmasına xidmət etməkdir. Banklar əlverişli şərtlərlə əmanət və depozit qəbul edib və kredit verməklə maliyyə vasitəçisi rolunu oynayır ki, bu da iqtisadiyyatın normal fəaliyyətini təmin edir.

Bank qanunvericiliyi ilə təşkil edilən və tənzimlənən kredit təşkilatlarının fəaliyyətinin təşkili forması bank sistemi adlanır.

Təşkilati olaraq bank sistemi ya birpilləli (birpilləli), ya da ikipilləli (ikipilləli) ola bilər.

Bir pilləli sistemdə mərkəzi bank və kommersiya bankları eyni səviyyədədir, mərkəzi bankın bərabər agentləri və ya filialları kimi çıxış edirlər. Belə bir sistem iqtisadiyyatı inkişaf etməmiş ölkələrdə və ya totalitar rejimə sahib ölkələrdə olur.

İki pilləli sistem bütün bankların yuxarı və aşağı pillələrə bölünməsidir. Yuxarıda, birinci səviyyə, ölkədəki pul dövriyyəsinin təşkilatçısı və nəzarətçisi rolunu oynayan mərkəzi bankdır, ikincisi, müstəqil, lakin mərkəzi bank tərəfindən idarə olunan kommersiya banklarıdır. Belə bir

sistem çox sayda kommersiya bankı və mükəmməl bir mərkəzi bankı olan inkişaf etmiş ölkələr üçün tipikdir (Mişura, 2016: 56).

Ölkənin mərkəzi bankı bank sistemində əsas rol oynayır. Milli iqtisadiyyatın və bank sektorunun inkişafının sabitliyi onun fəaliyyətindən asılıdır.

Digər banklardan fərqli olaraq mərkəzi bankın əsas məqsədi mənfəət əldə etmək deyil. Mərkəzi bank pul və kredit əməliyyatlarını iqtisadiyyatın ehtiyaclarına uyğun tənzimləyərək günümüzün milli iqtisadiyyatında əvəzsiz rol oynayırlar.

Bank sisteminin əsas halqası olan Mərkəzi Bank dövlətin mərkəzi bankıdır və dövlət mülkiyyətindədir. Azərbaycan Mərkəzi Bankı kommersiya banklarının fəaliyyətinə lisenziyalaşdırma, tənzimləmə və nəzarət həyata keçirir.

Banklar bankının funksiyası çərçivəsində Mərkəzi Bank:

- ✓ kommersiya banklarının məcburi ehtiyatlarını saxlayır;
- ✓ məcburi ehtiyat normasını müəyyən edir;
- ✓ kommersiya banklarına kredit dəstəyi göstərir;
- ✓ banklararası hesablaşmaları təşkil edir və bank sisteminin hesablaşma mərkəzi kimi çıxış edir, yəni ölkənin ödəniş sistemini tənzimləyir;

- ✓ kommersiya banklarına nəzarəti həyata keçirir (lisenziyalar verir, hesabları yoxlayır, bank əməliyyatlarının normalarına riayət olunmasına nəzarət edir) (Mişura, 2016).

İnkişaf etməkdə olan bir çox ölkələrdə həyata keçirilən islahatlar çərçivəsində bank sistemləri struktur cəhətdən möhkəmlənərək ölkənin maliyyə strukturunun əsasını təşkil etmişdir. Bütün bunların fonunda bir çox keçid ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycanda da bank sektoru maliyyə sisteminin mühüm elementlərindən biri olmuşdur.

Azərbaycanda bank sisteminin ilkin inkişafı 19-cu əsrin ikinci yarısında başlamışdır. Lakin Azərbaycanın bank sisteminin qanuni quruluşu 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra başladı.

Ölkədə bank sisteminin inkişaf prosesini üç mərhələyə bölmək olar. Birinci mərhələdə Mərkəzi Bank sistemi 1990-1992-ci illər arasında formalaşmışdır. İkinci mərhələ-müstəqilliyin ilk illərdə ciddi iqtisadi böhranlar və inflyasiyanın yüksək səviyyəsi, hətta 1993 və 1994-cü illərdə hiper inflyasiya ilə xarakterizə olunurdu. 1994-cü ildə və ondan sonra bank sistemi makroiqtisadi sabitlik şəraitində yenidən qurulmağa və inkişaf etməyə başladı.

1991-1994-cü illərdəki iqtisadi böhran Azərbaycanın bank sistemində ciddi ziyan vurdu. Buna baxmayaraq, sonrakı illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatı neft sənayesindən gələn gəlirlərin töhfəsi ilə gücünü bərpa etməyə və iqtisadi sistemini yenidən qurmağa başladı. Neft istehsalının artması ilə iqtisadiyyatın genişlənməsi iqtisadiyyatda yeni bankların açılmasına səbəb oldu.

Bu gün banklar aktivlər, kapital və əhatə dairəsi üzrə digər maliyyə vasitəçilərini dəfələrlə üstələyirlər. Hazırda Azərbaycanda bazar prinsiplərinə əsaslanan inkişaf etmiş iki mərhələli bank sistemi mövcuddur. Birinci pillədə Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, ikinci pillədə isə kommersiya bankları və bank olmayan kredit təşkilatları durur.

Müstəqil bir ölkə olaraq öz bank sisteminin inkişafında ilk mərhələ “banklar bankı” və ya Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının yaradılması idi. 1992-ci ilin avqust ayında xüsusi bir qanun çıxarıldıqdan sonra Azərbaycanın mərkəzi bankı “Azərbaycan Milli Bankı” adı altında quruldu. Qanun Mərkəzi Bankı kredit, pul kütləsi, valyuta məzənnələri, ödənişlər, dövlət siyasətini həyata keçirən, ümumi bank sistemində nəzarət edən ən böyük emissiyalı qurum elan etdi.

1992-ci il avqustun 15-dən Azərbaycanın milli valyutası olan manat dövriyyəyə buraxıldı. Həmin dövrdə ilk vaxtlar manatla yanaşı paralel olaraq, sovet rublu, həmçinin, rus rublundan istifadə olunurdu. 1993-cü il 22 noyabr tarixindən sovet və rus rublları dövriyyədən çıxmağa başlamış və 1 yanvar 1994-cü il tarixindən manat ölkənin yeganə ödəniş vasitəsi olmuşdur (Aliyev X., Gasimov İ., 2014).

2000-ci ildən başlayaraq özəl bankların intensiv təkmilləşdirilməsinə, bank sisteminin dayanıqlığının gücləndirilməsinə və maliyyə vasitəçiliyi funksiyasının təkmilləşdirilməsinə mühüm şərait yaradılmışdır.

Azərbaycan Mərkəzi Bankı, ölkənin pul kütləsini, dövriyyə valyutasını tənzimləmək və ölkənin kommersiya banklarını tənzimləmək vəzifəsi alan Azərbaycanın mərkəzi bankıdır.

Mərkəzi Bank iqtisadiyyatın dövlət pul-kredit tənzimlənməsi orqanı kimi aşağıdakı hüquqlara malikdir:

- Milli valyutanın emissiyası;
- pul dövriyyəsinin idarə edilməsi;
- kredit təşkilatlarının fəaliyyətinin tənzimlənməsi və nəzarəti;
- valyuta tənzimlənməsi və nəzarəti;
- “banklar bankı” funksiyasının həyata keçirilməsi;
- rəsmi qızıl-valyuta ehtiyatlarının saxlanması; (Банковское Дело и Банковские Операции, 2021).

Azərbaycanda kredit təşkilatları, bazar iqtisadiyyatı olan digər ölkələr kimi iki pilləli bank sisteminin ikinci pilləsini təmsil edirlər.

2019-cü ildə ölkədə 30 bank fəaliyyət göstərirdi ki, 2020-ci ildə maliyyə dayanıqlığını itirmiş bankların 4-ün lisenziyası ləğv edilmişdi. Hər dörd bank üzrə əhalinin əmanətlərinin verilməsi əsasən təmin edilmiş, 24 mindən çox əmanətçiyə 615 mln. manat məbləğində əmanət geri qaytarılmışdır. Hal-hazırda ölkədə 26 bank fəaliyyət göstərir ki, bunlardan 2-si dövlət bankı – Azərbaycan Beynəlxalq Bankı və Azər Türk Bank, qalanı isə özəl banklardır. Bankın filiallarının sayı 486, şöbələrinin sayı 95, ATM-lərin sayı 2934 olmuşdur. Mart ayında bank sektorunda çalışan işçilərin sayı fevral ayına nisbətə 0.9% (197 nəfər) artaraq 21031 nəfər təşkil etmişdir.

Cədvəl 1: Maliyyə bazarlarının iştirakçıları

	31.12.2019	31.12.2020	31.12.2021	03.2022
Bankların sayı	30	26	26	26
Dövlət bankları	2	2	2	2
Özəl banklar	28	24	24	24
Xarici kapitallı banklar	14	12	12	12
Bankların filiallarının sayı	509	455	479	486
Bankların şöbələrinin sayı	133	109	97	95
Bankların ATM-lərin sayı	2647	2715	2907	2934
Bank işçilərinin sayı	19460	18708	20329	21031

Mənbə: AMB Statistik Bülleten, www.cbar.az 03/2022

Kommersiya bankları mərkəzi banklar tərəfindən tənzimlənilir. Mərkəzi banklar kommersiya banklarının nəzarətçiləri rolunu oynayır və bankların müəyyən edilmiş qaydalar çərçivəsində fəaliyyət göstərməsini təmin etmək üçün müəyyən qaydalar qəbul edirlər.

Azərbaycan banklarının inkişafına hər il Azərbaycan Mərkəzi Bankının ölkə hökuməti ilə birgə işləyib hazırladığı dövlət pul-kredit siyasətinin istiqamətləri və onun həyata keçirilməsi alətləri xüsusi təsir göstərir. İqtisadiyyatın maliyyə sahəsində mərkəzi mövqə tutan bank sistemi bazar mexanizminin təkmil olmaması, iqtisadiyyatda islahatlar və ölkə iqtisadiyyatının inkişafının hər bir dövrü üçün səciyyəvi olan digər hallar da daxil olmaqla, bir sıra şəraitlərdən irəli gələn iqtisadi risklərin təsirini cəmləşdirir. Bununla əlaqədar olaraq, bank sisteminin, onun tərkib hissəsi olan milli bankların dayanıqlıq səviyyəsi milli iqtisadiyyatın sabitlik səviyyəsini əks etdirir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının bank sisteminin sabitliyinin təmin edilməsi baxımından xüsusi diqqət çəkən problemləri qeyd edək. 2020-ci il əsasən qlobal pandemiya elan edilən COVID-19 virusu ilə mübarizə şəraitində keçmişdir. COVID-19 pandemiyası görünməmiş bir sağlamlıq və iqtisadi böhrana

səbəb oldu. Epidemioloji vəziyyətlə əlaqədar əvvəlki illərdən bəri azalmaqda olan qlobal ticarətin kəskin enişi, iş yerlərinin bağlanması və artan qeyri-müəyyənliklər qlobal iqtisadi aktivliyə mənfi təsir göstərmiş, qlobal əmtəə və maliyyə bazarları ciddi stress altında olmuşdur. Bütün bunlar Azərbaycan iqtisadiyyatına da birbaşa və dolaylı təsir etmişdir. Həyata keçirilən məqsədyönlü siyasət və antiböhran tədbirləri pandemiyanın neqativ təsirlərini minimallaşdırmağa imkan vermiş, ölkədə makroiqtisadi və maliyyə sabitliyi təmin olunmuşdur.

Bank sistemi istər 2008-ci ildə, istərsə də 1930-cu illərdə həmişə böhranların mərkəzində olmuşdur, lakin bu dəfə vəziyyət fərqlidir, çünki indi sistemli sağlamlıq problemləri ilə bağlı bir böhranla üzləşirik. Əvvəlki böhranlarda banklar problemin bir hissəsi hesab olunurdusa, bu dəfə həll yolunun bir hissəsi olaraq qəbul edilir. Bu yanaşma koronavirus böhranındakı bankların rolunu artırır və bankların qəbul etdiyi strategiyalar bütün iqtisadiyyata təsir edir. Pandemiya dünya iqtisadiyyatını tamamilə dəyişirdi və bir çox müəssisəyə böyük təsir etdi. Bank sistemi iqtisadi baxımdan əsas komponent olduğu üçün bu vəziyyətdə əsas rol oynayır. Son illərdə bank sistemi müştəri gözləntilərini və xərclərin azaldılması ehtiyacını ödəmək üçün yenidən tədbirlər gördü. COVID-19 pandemiyası, bank sistemində rəqəmsallaşmanı sürətləndirdi, baxmayaraq ki, pandemiya başlamazdan əvvəl də bankçılıqda yenilik və rəqəmsal strategiyalara ehtiyac var idi.

18 Avqust 2020-ci ildə Dünya Bankı Qrupunun üzvü olan Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası hökumətin fiziki və hüquqi şəxslərin, xüsusilə mikro, kiçik və orta müəssisələrin iqtisadi fəaliyyətinin stimullaşdırılması üzrə səyləri çərçivəsində ölkədə rəqəmsal ödənişlərin daxil edilməsi haqqında Azərbaycan Mərkəzi Bankı ilə müqavilə imzalayıb.

Müqavilə Beynəlxalq Maliyyə Koorparasiyasının Azərbaycanın maliyyə sektorunda innovasiyaların və rəqabətin artırılmasına kömək etmək səylərinin bir hissəsidir. Bu iş rəqəmsal maliyyə xidmətləri üçün gəlirliliyi artıracaq və özəl şirkətlərin böyüməsini dəstəkləyəcək infrastrukturun qurulmasını və eyni zamanda investisiyalar üçün bazarın açılmasını da əhatə edəcək. İş İsvəçrənin İqtisadi Məsələlər Üzrə Dövlət Katibliyi ilə birgə həyata keçirilən Elektron və rəqəmsal maliyyə xidmətləri üzrə beynəlxalq maliyyə korporasiyasının layihəsi çərçivəsində həyata keçirilir. Layihə, ani ödənişlərin təkmilləşdirilməsini dəstəkləyəcək və müştərilərin bank xidmətlərinə elektron şəkildə, bank filiallarını ziyarət etmədən daxil olmalarına imkan verəcək və bu xidmətlərə girişi asanlaşdıracaq.

Elektron və rəqəmsal maliyyə xidmətləri müasir bir maliyyə sisteminin vacib elementləridir və pandemiya şəraitində daha da əhəmiyyət qazandı. Eyni zamanda Azərbaycanın bank sisteminin modernləşməsinə və daha çox investisiyalaşması üçün kömək edəcək. Bu iş xüsusilə bank filiallarının olmadığı ölkənin ucqar bölgələrində, az təminatlı insanlara fayda verəcək. Əməkdaşlığın məqsədi rəqəmsal maliyyə xidmətləri haqqında ictimaiyyətin məlumatlılığını və ölkədə maliyyə savadlılığını artırmaqdır (15).

Bank fəaliyyətinin effektivliyinin qiymətləndirilməsi göstəriciləri

Praktikada effektivlik gəlirlilik, dayanıqlılıq, etibarlılıq göstəricilərinin hesablanması ilə müəyyən edilir. Bütün bu göstəricilər bir-biri ilə sıx bağlıdır və maraqlı tərəflərin qərarına uyğun olaraq bankın qiymətləndirilməsini həyata keçirərkən nəzərə alınır.

Bank işinin effektivliyinin göstəricilərindən biri onun həyata keçirdiyi əməliyyatların gəlirliliyi və risklərin lazımi səviyyəsinə riayət etməklə mənfəəti maksimuma çatdırmaq qabiliyyətidir. Gəlirlilik bankın iqtisadi cəhətdən maliyyə və kommersiya sahələrində fəaliyyətinin müsbət məcmu nəticəsini əks etdirir. Öz fəaliyyətindən gəlirin maksimallaşdırılmasına ehtiyac bankın bütün xərclərini ödəmək, dividendlərin formalaşdırılması, həmçinin bankın öz kapitalının bankdaxili artım mənbəyinin yaradılması zərurətindən irəli gəlir.

Bankın və onun struktur bölmələrinin fəaliyyətinin təşkili prosesində əsas hədəf ən azı üç əhəmiyyətli göstəriciyə – yüksək rentabelliyyə, kifayət qədər likvidliyə və bankın təhlükəsizliyinə nail olmaqdır. Yüksək effektivlik ən çox xərclərin gəlirə nisbəti ilə qiymətləndirilir, bu zaman bank fəaliyyəti prosesində xərclərə qənaət etmək fikri üstünlük təşkil edir. Xərc elementləri nə qədər aşağı olarsa, kredit təşkilatının fəaliyyətinin son nəticələri bir o qədər müsbətdir. Bu zaman qənaətə yalnız əvvəlcədən məlum olan ayrı-ayrı xərc elementlərini azaltmaqla deyil, həm də təşkilati strukturların təkmilləşdirilməsi, onların məhsuldar fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması vasitəsilə nail olmaq mümkündür.

Tədqiqatın məqsədi bank fəaliyyətinin səmərəliliyini ölçmək üçün istifadə olunan ənənəvi səmərəlilik göstəricilərini dəqiqləşdirmək və qiymətləndirmək və bankın fəaliyyətini ölçməkdə onların effektivlik dərəcəsini göstərməkdir. Araşdırmalar göstərirki, bir bankın fəaliyyətinin qiymətləndirilməsində ən çox istifadə olunan göstərici öz kapitalının gəlirliliyidir. Bank fəaliyyətinin əsas göstəriciləri bunlardır: effektivliyin ənənəvi və iqtisadi fəaliyyət göstəriciləri və bazar göstəriciləri (KPIЭБ, 2020).

Hazırkı idarəetmə şəraitində banklar öz spesifik fəaliyyəti sayəsində aparıcı rol oynayırlar. Onlar milli iqtisadiyyatın bütün sahələri ilə sıx əlaqədə olaraq, bütövlükdə cəmiyyətin və iqtisadiyyatın inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərirlər. İstənilən bankın uğurlu fəaliyyəti idarəetmə qərarlarını qəbul etmək qabiliyyətindən asılıdır, bu da öz növbəsində banka likvidliyi, mənfəəti, bank risklərinin mənfəəti təsirindən müdafiəsini və bankın fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması üçün mümkün ehtiyatların axtarışını təmin etməyə imkan verir (Havryliuk A. 2017).

Bir çox elm adamı, kapitalın gəlirliliyinin (ROE) və aktivlərin gəlirliliyinin (ROA) bir bankın gəlirliliyini təhlil etmək üçün vacib olduğuna söyləyir. Belə ki, J. Sinkeyə görə, “aktivlər üzrə gəlirlilik bankın mühasibat uçotu fəaliyyətinin tam göstəricisidir” (Havryliuk A. 2017).

Banklarda maliyyə təhlilinin əsas xüsusiyyəti ondadır ki, onun fəaliyyəti digər iqtisadi sistemlərə nisbətən onları əhatə edən proseslərlə daha çox əlaqəlidir. Bu səbəbdən banklarda maliyyə təhlilini həyata keçirməzdən öncə onu əhatə edən maliyyə-siyasi, işgüzar və iqtisadi vəziyyət təhlil edilməlidir.

Maliyyə əmsalları – müəssisənin maliyyə vəziyyətini müxtəlif nöqtəyi-nəzərdən təhlil etməyə imkan verən nisbi göstəricilərdir. Müəssisənin ən vacib sahələrinə diqqət yetirməyə və fərqli müəssisələrin fəaliyyətini müqayisə etməyə imkan verir. Ən çox istifadə edilən iki maliyyə əmsalları kapitalın gəlirliliyi (ROE) və aktivlərin gəlirliliyidir (ROA): (С. И. Крылов, Учебное пособие, 2016).

Kapital üzrə gəlirlilik (ROE) - xalis gəlirlərin səhmdar kapitalına nisbəti kimi hesablanır. Əmsal bankın gəlir əldə etmək üçün öz kapitalından nə qədər effektiv istifadə etməsini göstərir.

$ROE = \text{Xalis Mənfəət} / \text{Kapital};$

Aktivlər üzrə gəlirlilik (ROA) - xalis gəlirlərin ümumi aktivlərə nisbəti kimi hesablanır. Əmsal bankın gəlir əldə etmək üçün öz aktivlərindən nə qədər effektiv istifadə etməsini əks etdirir.

$ROA = \text{Xalis Mənfəət} / \text{Aktivlər}.$

Bankın gəlirliliyi onun iqtisadi, maliyyə və kommersiya fəaliyyətinin ümumi müsbət nəticəsidir. Bankın gəlirləri dividendlərin səviyyəsini, kapital artımını, passiv və aktiv əməliyyatların inkişafını təyin edən, mənfəət təşkil edən bütün əməliyyat xərclərini qarşılıyır.

Bank sisteminin inkişaf etdiyi müasir şəraitdə respublikanın bank sənayesinin kapitallaşdırılması ən mühüm vəzifələrdən biridir və onun erkən həyata keçirilməsi mövcud və gələcək problemlərin aradan qaldırılmasında etibarlı qərant rolunu oynayacaqdır.

Ölkədə iri bankların yaradılması, ölkənin sənaye gücünün möhkəmləndirilməsi və dünya birliyində onun mövqeyinin gücləndirilməsi məqsədi daşıyan bank və sənaye kapitalının integrativ prosesinin təmin edilməsi üçün ilk növbədə bank sisteminin əsaslı bazasının artırılması tələb olunur. Bank sistemində kapitalın daim artması milli iqtisadiyyatın müsbət dinamikasının qorunub saxlanılması üçün vacib şərtidir. Fəaliyyətin daha da inkişaf etdirilməsi üçün perspektivi olmayan problemlə bankların restrukturizasiyası və ləğv edilməsi, habelə görülən digər təsirli tədbirlər son nəticədə bank sisteminin məcmu kapitalının artan dinamikasını təmin etməyə qadirdir.

Son illər də innovativ texnologiyaların inkişafı təkcə bank sektoru üçün deyil, həm də ölkənin maliyyə sektorunun informasiya vektoruna çevrilmişdir. Məlumdur ki, informasiya axınlarının formalaşması müxtəlif istifadəçilərə ötürülən məlumatların şəffaflığından, sürətindən və həcmindən asılıdır.

Mövcud innovativ yanaşma, bank layihələrinin və xidmətlərinin siyahısının genişləndirilməsi, həmçinin kommersiya bankında müştəri xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi üçün müəyyən şərtlər yaradır ki, bu da ümumiyyətlə bankların səmərəliliyinin səviyyəsini və inkişaf perspektivlərini müəyyən edir. Bank xidmətlərinin və bir sıra məhsullarının keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması təkcə onların inkişafına deyil, həm müştərilər üçün, həm də bankın özü üçün informasiya əldə etməyin şəffaflığına əsaslanır.

2020-ci il qlobal pandemiyanın elan olunduğu COVID-19 virusu ilə mübarizə ilə yadda qaldı. Pandemiyanın sürətlə yayılması qlobal iqtisadiyyata, beynəlxalq maliyyə və əmtəə bazarlarına mənfə

təsir göstərmişdir ki, xarici iqtisadi şəraitin pisləşməsi ilk növbədə tələbin və neftin qiymətinin aşağı düşməsinə səbəb olmuşdur. Azərbaycan da pandemiya müəyyən dərəcədə zərər çəkən ölkələr sırasında olub. Həmin dövrdə neftin qiymətinin sürətlə aşağı düşməsi və büdcə gəlirlərinin yarıdan çoxunun neft hesabına olması bu effekti daha da gücləndirdi. Məqsədyönlü siyasət və böhran əleyhinə tədbirlər pandemiyanın mənfi nəticələrini minimuma endirmiş, ölkədə maliyyə və makroiqtisadi sabitlik təmin edilmişdir.

2020-ci il 19 mart tarixində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin imzaladığı və Nazirlər Kabinetinin təsdiq etdiyi böhran əleyhinə plana əsasən ölkənin iqtisadiyyatına, makroiqtisadi sabitliyinə, məşğulluq məsələlərinə və sahibkarlıq fəaliyyətinə mənfi təsir göstərən amillərin azaldılması məqsədilə dövlət büdcəsindən 1 milyard manat ayrılmışdır (16).

Beynəlxalq Valyuta Fondunun koronavirus böhranının həlli ilə bağlı siyasət fəaliyyət planında bildirilir ki, səhiyyə təminatçıları, mərkəzi banklar, maliyyə, tənzimləyici və nəzarət orqanları tərəfindən vaxtında və qətiyyətli qərarlar pandemiyanın iqtisadi təsirini minimuma endirməyə əhəmiyyətli dərəcədə kömək edə bilər.

Bu kontekstdə virusun iqtisadi təsirini yumşaltmaq üçün mərkəzi banklar tələb və inamı artırmalı, maliyyə vəziyyətini yüngülləşdirmək üçün real iqtisadiyyata kredit verilməsini dəstəkləməli və likvidliyi artırmalı, əhaliyə və şirkətlərə maliyyə dəstəyi göstərməlidir. Maliyyə sabitliyinin qorunması, tənzimləyici və nəzarət tədbirləri, bank sisteminin davamlılığı ilə iqtisadi fəaliyyət arasında tarazlığın təmin edilməsi atılacaq addımlar sırasında olmalıdır.

Banklar iqtisadiyyatın vacib bir dayağıdır və qəbul etdikləri idarəetmə strategiyaları pandemiya sonrakı iqtisadiyyatın canlanmasına təsir edəcək.

Nəticə

Tədqiqat zamanı ümumi bank sistemini və ölkə iqtisadiyyatındakı rolunu təyin etdik və eyni zamanda milli iqtisadiyyatın inkişafı üçün əhəmiyyətini qiymətləndirdik. Ölkənin bank sektorunun effektivliyinin artırılması üçün görülən tədbirlər milli iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinin və ümumilikdə Azərbaycan Respublikasının daha da inkişafının açarındır.

Azərbaycanın bank sektorundakı tənzimləyici və hüquqi bazanın xüsusiyyətləri müəyyən edilmişdir. Müvafiq qanunların əsas müddələri verildi. İqtisadiyyata kredit verilməsi baxımından bank sektorunun ölkədəki iqtisadi artıma təsirini təyin etdik. Kredit həcmələrinin ətraflı statistikasını Azərbaycan Mərkəzi Bankının rəsmi mənbələrindən verilir. Ölkənin bank sistemi tam təhlil edildi.

Bank sistemi hər bir dövlətin iqtisadi sisteminin təkmilləşdirilməsinin ən mühüm tərkib hissələrindən biridir. Bank fəaliyyətinin səmərəliliyi kommersiya bankının və onların bütün mənfəətlik səviyyələrinin, passivlərin və aktivlərin keyfiyyətinin, dayanıqlığının əldə edilməsi kimi başa düşülməlidir.

Beləliklə, kommersiya bankının fəaliyyətinin səmərəliliyi təkcə onun fəaliyyətinin nəticələri deyil, həm də bankın elmi cəhətdən əsaslandırılmış fəaliyyət strategiyasının (Bankın əhəmiyyətinə və dəyərlərinə görə sıralanmış fəaliyyət məqsədləri sisteminin) formalaşdırılması və onun həyata keçirilməsi prosesinə nəzarət üzərində qurulmuş səmərəli idarəetmə sistemidir.

Bank sahəsində mövcud vəziyyətinin təhlili, son hadisələrin xüsusilə də COVID-19 pandemiyanın ölkənin bank sektoruna necə təsir etdiyini göstərdi.

2020-ci il Azərbaycanın digər sahələri kimi bank sektoru üçün də çətin dönmə olmuşdur. Həm ilboyu davam edən pandemiya dövründə karantin rejiminin iqtisadi aktivliyi minimuma endirməsi, həm də sentyabr ayının sonunda başlayan və 44 gün davam edən ikinci Qarabağ müharibəsi dövründə fəvqəladə vəziyyətin elan edilməsi bank sektoruna təsirini göstərmişdir. Bu səbəbdən bankların iqtisadiyyata töhfəsi daha da məhdudlaşmış, gəlirlərin azalması nəticəsində əhalinin bank resurslarına çıxışı çətinləşmişdir.

Ölkənin bank sektorunda pandemiya dövrünə yeni yanaşmalar tətbiq edilməlidir. Pandemiya dövrünün yaratdığı risklər və maneələr, mövcud realiaqlar, bank sistemində tətbiq ediləcək yeniliklər nəzərə alınmaqla, vətəndaşların bank sistemində olan inamının və müştərilərin məmnunluğunun daha da artmasına kömək edəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. “Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu, 10 dekabr 2004-cü il
2. “Banklar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı 16 yanvar 2004-cü il
3. Alıyev, X., Gasımov I., (2014), “Banking in Azerbaijan Economy: Conventional or Islamic Banking? Article-January 2014
4. AMB statistik bülleten (03.2022)
5. Bəşirov, R.A. (2016), Bank işi. Bakı, “MBM.
6. Bağirov, M.M. (2003), Bank işi və Bank fəaliyyəti. Bakı: Elm
7. Bankaçılıq və Sərmayə Piyasası (2021), Araşdırmaları Dərgisi - Türk Bankaçılıq Sistemində Karlılıq Üzərində Etkili Olan Faktorların Bəhlirlənməsi
8. Bankovskoe delo i bankovskie operatsiiy (2021), 572 s.
9. Havryliuk, A. (2017), Indicators of effective bank performance
10. Mişura, L.Q., (2016), Bankovskoe delo. Sank-Peterburq, 65 s.
11. Tarxanova, E.A., (2015), Bankovskoe delo. 304 s.
12. <https://www.cbar.az/>
13. <https://www.stat.gov.az/>
14. <https://pressroom.ifc.org/all/pages/PressDetail.aspx?ID=17767>
15. <https://president.az/az/articles/view/36228>

Rəyçi: i.ü.f.d. Anar Paşacanov

Göndərilib: 17.04.2022

Qəbul edilib: 22.05.2022